

οι φίλοι ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

www.filoi-gnhm.gr

Έτος ίδρυσης 1978

Τεύχος 140

ΑΠΡ-ΜΑΙ-ΙΟΥΝ 2020

Τριμηνιαία έκδοση των Φίλων του Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας

Οι Έλληνες τρώνε εις μνήμην

Ανάμεσα στα πολλά, χιουμοριστικά και μη, που διαβάσαμε τις μέρες του εγκλεισμού ήτανε και η συνεχής ενασχόλησή μας με το φαγητό. Μ' αυτή την ευκαιρία διαβάστε αποσπάσματα από κείμενα του **Γιάννη Τσαρούχη (1910-1989)**:

«Ο Έλληνας έχασε ένα μεγάλο κίνητρο που είχε στη ζωή του. Την πείνα. Τώρα τρώει και όλοι έχουν κοιλιά και στομάχι. Λοιπόν δεν μπορεί να έχουν τη δραστηριότητα που είχανε ως πεινασμένοι. Ότι μεγάλο έκανε η Ελλάς -είτε από φιλοσόφους είτε από απλούς ανθρώπους- το έκανε από την πείνα... Η πείνα πρέπει να γίνει σήμερα δίαιτα».

Από το κείμενο:
Λίθον ον απεδοκίμασαν
οι οικοδομούντες

«Οι Έλληνες δεν τρώνε όσο πεινάνε, αλλά όσο θα πεινούσαν οι κάτοικοι του Μεσολογγίου και του Σουλίου. Τρώνε εις μνήμην αυτών».

Από το κείμενο:
Ως στρουθίον μονάζον
επί δώματος

Η Συνείδηση του Χρόνου

Σκέψεις των γεωλόγων για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής

της Marcia Bjornerud

Μετάφραση: Μαρίνα Μακρίδου-Μαλλούχου

«Η κοινωνία, στην πλειοψηφία της, δεν είναι ικανή να καταλάβει την κλίμακα του γεωλογικού χρόνου» γράφει η Marcia Bjornerud, γεωλόγος καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Λόρενς του Γουισκόνσιν των ΗΠΑ και συγγραφέας του βιβλίου: «Να έχει κανείς συνείδηση του χρόνου: Αν σκεπτόμαστε ως γεωλόγοι, μπορούμε να βοηθήσουμε στη διάσωση του πλανήτη μας».

Είναι ανάγκη να σκεπτόμαστε μακροπρόθεσμα για το κλίμα και το περιβάλλον τονίζει. Αντ' αυτού οι πολιτικοί ηγέτες περιορίζονται σε διετείς κύκλους συνεδρίων ενώ αυτοί που εργάζονται σε επιχειρήσεις αποβλέπουν σε τριμηνιαία κέρδη.

Αν οι άνθρωποι γνώριζαν την ιστορία της Γης, θα μπορούσαν να κατανοήσουν τον κόσμο μας πολύ διαφορετικά.

Το περιοδικό, «Vergre», μίλησε στην Bjornerud για το επικοινωνιακό πρόβλημα της γεωλογίας, τα κρίσιμα ερωτηματικά σε σχέση με την κλιματική αλλαγή και τι σημαίνει να είναι κανείς «timeful» δηλ. να έχει συνείδηση του χρόνου.

Ας καταγράψουμε όμως τη συνέντευξη, όπως διαμορφώθηκε σε γενικές γραμμές:

- Στην αρχή του βιβλίου σας, αναφέρετε ότι ένας ενήλικας θα ντρεπόταν, αν δεν μπορούσε να δείξει τις ηπείρους της γης. Ωστόσο, δεν συμβαίνει το ίδιο και για τις γεωλογικές περιόδους της. Γιατί συμβαίνει αυτό;

Νομίζω ότι πολλοί μορφωμένοι άνθρωποι αγνοούν το γεωλογικό παρελθόν. Είναι προφανές ότι δεν έχουν το γνωστικό

υπόβαθρο πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, το οποίο και δεν τους απασχολεί. Αυτό με απογοητεύει. Η επιστήμη της γεωλογίας έχει τεράστια επεξηγηματική δύναμη. Είναι σπουδαίο να είναι κανείς ικανός να κοιτάζει ένα τοπίο και να κατανοεί πώς αυτό διαμορφώθηκε.

Εγώ μερικές φορές λέω στους μαθητές μου ότι η γεωλογία είναι η ετυμολογία του κόσμου. Ίσως αυτό οι περισσότεροι άνθρωποι δεν το αποδέχονται, αλλά θα τους άρεσε να έχουν μια λογική εξήγηση για το πώς ο κόσμος γύρω τους διαμορφώθηκε όπως είναι σήμερα.

- Σωστά, αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι δεν σκέπτονται για τη γεωλογία με αυτόν τον τρόπο.

Η γεωλογία έχει αυτό το επικοινωνιακό πρόβλημα. Οι άνθρωποι νομίζουν ότι η γεωλογία ασχολείται με σκονισμένες συλλογές ορυκτών ή ενδιαφέρεται για το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Όμως υπάρχει η ρεαλιστική αλλά και η βαθιά φιλοσοφική πλευρά της. Πρόκειται για μεγάλα υπαρξιακά ερωτήματα ανάλογα με την ανεύρεση διαφόρων πόρων.

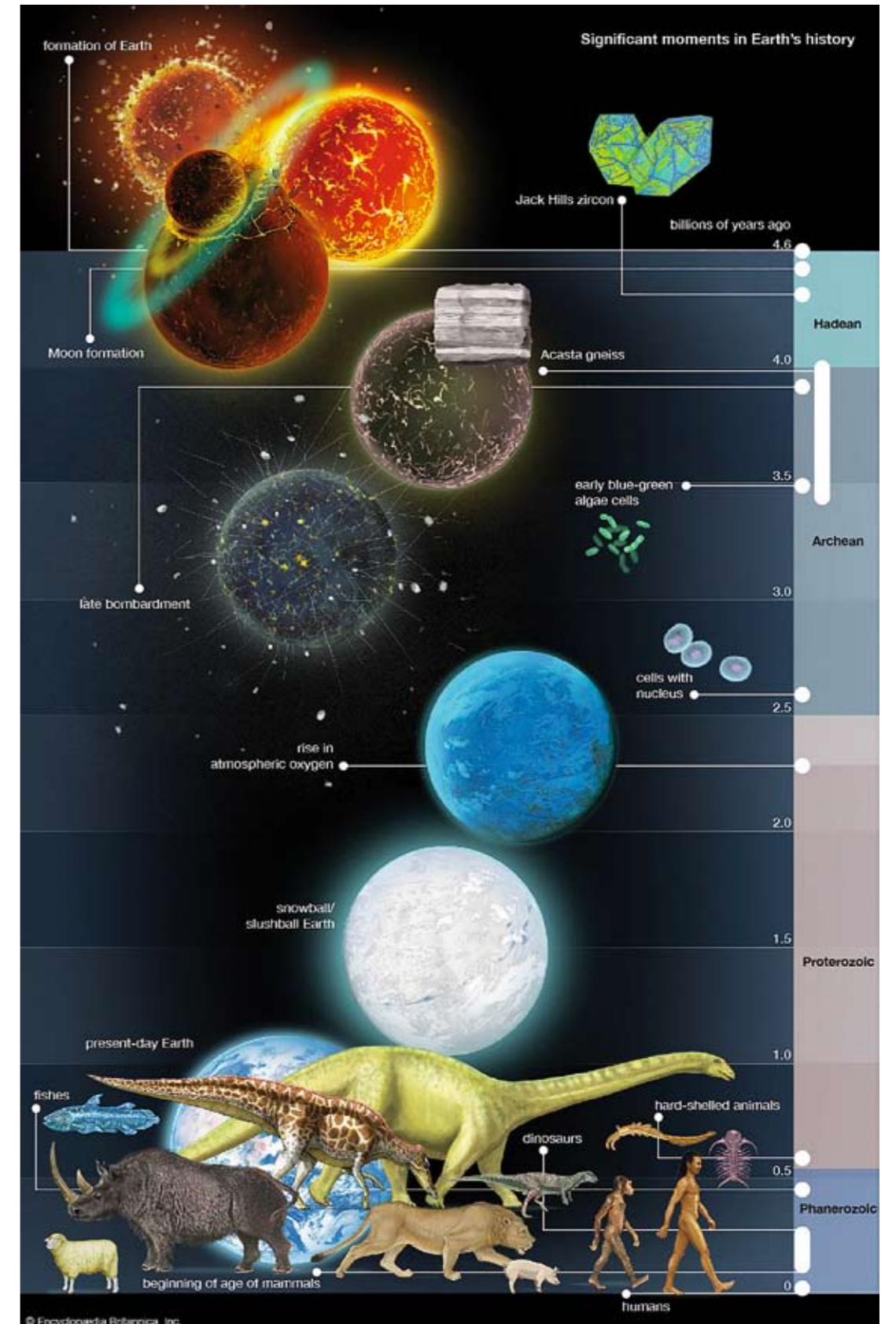
Μου αρέσει να χρησιμοποιώ, ως παρομοίωση, το παλίμψηστο, μια τεχνική που χρησιμοποιούσαν τον Μεσαίωνα (και παλαιότερα), όπου μια περγαμνή αποξαινόταν έτσι ώστε να μπορέσει να ξαναχρησιμοποιηθεί και να ξαναγραφτεί. Αλλά συνήθως έμενε κάποιο υπόλοιπο από το αρχαιότερο γράψιμο, το οποίο επέμενε να υπάρχει κάτω από ένα πιο πρόσφατο. Αυτή είναι μια παρομοίωση για τον τρόπο που βλέπουμε τα τοπία. Υπάρχει μια διαδικασία σε εξέλιξη, η οποία μπορεί να σβήστηκε πολλές φορές. Ως γεωλόγοι, αρχίζουμε να μαθαίνουμε πώς να διαβάζουμε αυτά τα αρχαιότερα «τυπώματα» και να ανακατασκευάζουμε παλιούς κύκλους από την εξέλιξη παλαιότερων τοπίων. Ότι υπάρχει στη φύση έχει μια παλιά ιστορία και είναι προϊόν εξέλιξης μιας μεγάλης χρονικής περιόδου.

Όταν αποκτήσεις αυτή τη συνήθεια, είναι σαν να ανοίγει ένα παράθυρο. Αντιλαμβάνεσαι πόσο εφήμερη είναι κάθε γεωλογική αλλαγή στην επιφάνεια της γης. Είναι απαραίτητο οι άνθρωποι, να κατανοούν ότι είμαστε ενσωματωμένοι στον γεωλογικό χρόνο. Δεν είναι το γεωλογικό παρελθόν και μέλλον. Βρισκόμαστε σε μια συνεχή ροή. Οι διαδικασίες που συνέβαιναν πάνω στη γη για χιλιετίες, θα συνεχιστούν. Οι δραστηριότητές μας τις επηρεάζουν τόσο που μας εκπλήσσει. Αυτό δεν θα συνέβαινε αν κατανοούσαμε τον τρόπο εξέλιξης, το παρελθόν της γης.

Μερικοί μπορεί να σκεφθούν ότι το γεωλογικό παρελ-

Σημαντικές "στιγμές" στην Ιστορία της Γης

θόν δεν τους αφορά. Ωστόσο, είναι αυτό ακριβώς, που δημιουργεί πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα και οι άνθρωποι ξαφνιάζονται όταν συνειδητοποιούν ότι οι αργές, αλλά αναπόφευκτες γεωλογικές διεργασίες επηρεάζονται από τις ανθρώπινες ενέργειες συνήθως με ανεπιθύμητα αποτελέσματα.

– Ποια είναι μερικά από τα μεγάλα ερωτήματα στη γεωλογία;

Το κλιματικό σύστημα είναι περίπλοκο. Οι γεωεπιστήμονες αναγνωρίζουν ότι όλα όσα έχουμε προκαλέσει στο κλίμα είναι σχεδόν χωρίς προηγούμενο. Τώρα προκαλούμε μέσα σε 10 χρόνια, όσα, με βάση τα γεωλογικά δεδομένα, χρειάστηκαν εκατονταετίες ή χιλιετίες για να συμβούν.

Υπάρχουν βασικές ερωτήσεις για την τεκτονική, ειδικά για την επανεμφάνιση των σεισμών. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε πότε θα συμβεί ένας σεισμός και οι περισσότεροι γεωφυσικοί πιθανολογούν πως δεν θα μπορέσουμε ποτέ. Το καλύτερο είναι να κτίζουμε ανθεκτικά σπίτια με καλύτερες υποδομές. Αυτά είναι θεμελιώδη ανθρωπιστικά θέματα.

– Ποια φυσικά φαινόμενα είναι ωφέλιμο να συζητηθούν για μεγαλύτερες χρονικές περιόδους;

Ας μιλήσουμε για τα υπόγεια νερά. Τα υπόγεια υδροφόρα συστήματα εξαρτώνται από το γεωλογικό υπόστρωμα. Εδώ στο Γουισκόνσιν έχουμε δύο τύπους «υδροφορέων» (υδροφόρων οριζόντων). Τα παγετωτικά ιζήματα και το bedrock, το υδατοστεγές πέτρωμα.

Αν το πηγάδι σου βρίσκεται στα ρηχά ιζήματα, ο ρυθμός με τον οποίο η βροχή εισχωρεί στο σύστημα και αποταμιεύεται από τα παγετωτικά ιζήματα μπορεί να είναι της τάξης δεκαετιών. Αλλά, αν αντλείς νερό από το υδατοστεγές πέτρωμα, το υδάτινο απόθεμα για να αναπληρωθεί χρειάζεται εκατονταετία. Οι ρυθμοί άντλησης θα πρέπει να σχετίζονται με τους ρυθμούς αναπλήρωσης επειδή εξαρτώνται απ' αυτούς. Υπάρχουν βέβαια και οι περιπτώσεις της μόλυνσης των υπόγειων νερών.

Το μήνυμα είναι ότι, για να γίνουν σωστές προβλέψεις σε αρδευτικά συστήματα, χρειάζεται να γνωρίζεις τα πετρώματα και τα ιζήματα, που βρίσκονται κάτω από τα πόδια σου καθώς και το χρόνο διεύδυσης του νερού.

Είναι ανάγκη να σκεπτόμαστε μακροπρόθεσμα για το κλίμα και το περιβάλλον. Αντ' αυτού οι πολιτικοί ηγέτες περιορίζονται σε διετείς κύκλους συνεδρίων ενώ αυτοί που εργάζονται σε επιχειρήσεις αποβλέπουν σε τριμηνιαία κέρδη.

– Ποια φυσική διαδικασία είναι η πιο μακροχρόνια;

Από ευρύτερη οπτική γωνία είναι ο σχηματισμός του πλανήτη. Στη γη είναι οι τεκτονικοί κύκλοι του σχηματισμού και του αποχωρισμού των υπερηπείρων. Αυτό σε κλίμακα χρόνου 400 ή 500 εκατ. χρόνων. Πιθανώς να γνωρίζουμε την Παγγαία, αλλά αυτή είναι η πιο πρόσφατη. Αν κοιτάξουμε το μακρινό παρελθόν μπορούμε να αναφερθούμε σε τουλάχιστον 2 ή 3 παλαιότερες υπερηπείρους.

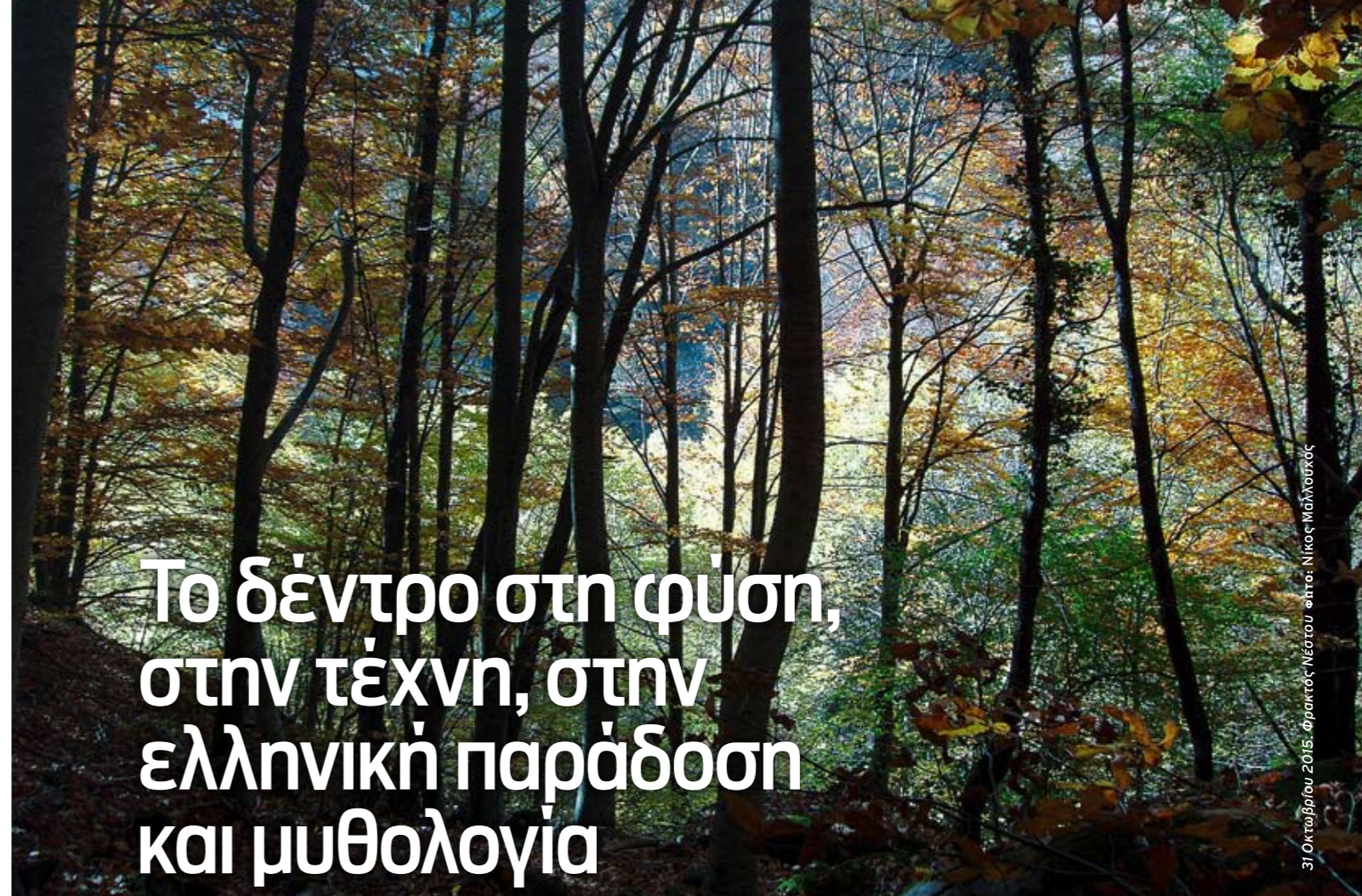
– Τι σημαίνει λοιπόν το «timefulness»? Τι χρειάζεται κάποιος να γνωρίζει ώστε να τον θεωρήσουμε «timeful»? (ότι έχει συνείδηση του χρόνου; ότι σκέπτεται τον χρόνο;)

Βασίζεται στη λέξη «mindfulness» και ελπίζω ότι αυτή δείχνει την ευαισθησία, με την οποία οι άνθρωποι πρέπει να σκεφτούν για τον γεωλογικό χρόνο, πράγμα που δεν κάνουν μέχρι σήμερα. Το κάθε τι στον φυσικό κόσμο έχει μια προϊστορία, είναι προϊόν μακροχρόνιας εξέλιξης.

Είναι καλό να γνωρίζει κανείς τα μεγάλα κεφάλαια της ανάπτυξης της γης, να έχει μια ιδέα των ρυθμών των φυσικών διεργασιών σε σύγκριση με τους σημερινούς ρυθμούς αλλαγών που είναι αποτέλεσμα των δραστηριοτήτων του ανθρώπου, πάνω στη γήινη σφαίρα. Χωρίς αυτή τη γνώση απλώς θα περιπλανιόμαστε στα φυσικά συστήματα, θα τα διαταράσσουμε άσχημα και θα προκαλούμε την εξαφάνιση ειδών πολύ πιο γρήγορα από τη φυσική εξέλιξή τους.

Όλοι αντιμετωπίζουμε προκλήσεις και κάνουμε κάποιους προγραμματισμούς για την παρουσία μας. Φαίνεται όμως ότι δεν υπάρχουν ενήλικες στο δωμάτιο αυτή τη στιγμή που να σχεδιάζουν το μέλλον, σε σχέση με το περιβάλλον.

Εκείνο που ζητώ, είναι ν' αποκτήσουμε αίσθηση της διαχρονικής εξέλιξης. ■

Το δέντρο στη φύση, στην τέχνη, στην ελληνική παράδοση και μυθολογία

21η Μαρτίου: Διεθνής Ημέρα για τα Δάση και Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης

Το δέντρο ανέκαθεν εθεωρείτο πηγή ζωής, έμπνευσης και δημιουργίας. Αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα σε τρεις κόσμους, τον κόσμο κάτω από τη γη, αυτόν που βρίσκεται στην επιφάνεια και αυτόν που βρίσκεται στον ουρανό.

Οι ρίζες του, τα ακλόνητα θεμέλια που το κρατούν ζωντανό και όρθιο στη μάχη της επιβίωσης είναι οι εμπειρίες του παρελθόντος. Μέρα με τη μέρα, χρό-

νο με το χρόνο οι ρίζες προχωράνε σε μεγαλύτερο βάθος, για να μπορέσουν να θρέψουν τους καρπούς της ζωής στο παρόν, μεγαλώνοντας το ανάστημά του. Οι χυμοί επίσης που ρέουν στον κορμό και στα κλαδιά είναι απαραίτητοι, για να δημιουργηθούν και να αναπτυχθούν στο μέλλον οι νέοι του βλαστοί. Τα φύλλα του, πηγή της φωτοσύνθεσης, διαμέσου του αέρα, παράγουν θροϊσμάτα παράξενα, ήχους ιδιόμορφους, σαν να θέλουν να μας μιλήσουν.

Το δέντρο λοιπόν μετέχει στον αέναο κύκλο δημιουργίας, που ξεκινά μέσα από τα σπλάχνα της γης μέχρι τη στιγμή που πάνω στα κλωνάρια θα ενσάρκωθεί ο καρπός της ζωής, σε αυτήν τη διαρκή ροή της εναλλαγής μεταξύ της αναγέννησης και της φθοράς.

Ο άνθρωπος ανά τους αιώνες επηρεασμένος και άμεσα εξαρτώμενος από

τον περιοδικό κύκλο της βλάστησης, τίμησε το δέντρο με ποικίλους τρόπους μέσα από τα έθιμα τις παραδόσεις του την λογοτεχνία...

«Κοίτα τι οικειότητα με τον γκρεμό έχει το κάθε τι π' ανθίζει! Πώς το λουλούδι δε λείπει ποτέ να μην εκτελέσει τον προορισμό του;»

Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ:
Το άνοθος διδάσκει

Σε μια παράδοση χιλιάδων χρόνων συναντάμε την άρρηκτη σχέση του ανθρώπου με τα ιερά δέντρα των ναών, των μοναστηριών, των καθγιασμένων τόπων. Η σχέση του δέντρου με το θείο και με το ιερό φανερώνεται με λατρευτικές πρακτικές, όπως είναι η ανάρτηση ταμάτων και αφιερωμάτων στα κλαδιά, η αποκοπή κλαδιών και φυλλωμάτων για τη δημιουργία ιαματικών παρασκευασμάτων, καθώς και περιάπτων, οι εγχοιμήσεις και οι προσευχές κάτω από το ιερό δέντρο για ίασεις και θεραπείες από διάφορα νοσήματα, τα θυμιάματα κάτω από τα φυλλώματα κ.λπ.

Σύμφωνα επίσης με λαϊκές δοξασίες υπάρχει το έθιμο να φυτεύουν ένα δέντρο κατά τη γέννηση ενός παιδιού, φανερώνοντας άμεσα το συσχετισμό της ανθρώπινης ζωής και μακροζωίας με τη δύναμη και την αντοχή των δέντρων, κάτι που φαίνεται άλλωστε και σε ένα ρητό που αποδίδεται στον Τζέγκις Χαν «Όποιος φυτεύει πολλά δέντρα, θα ζήσει πολλά χρόνια».

Πολύ γνωστά κι ενδιαφέροντα στοιχεία για ιδιαίτερα δέντρα αναφέρονται στη δάφνη των Δελφών και τη δρυ, την ιερή βελανιδιά του Δία, στη Δωδώνη, όπου δίνονταν οι χρησμοί με το θρόισμα των φύλλων της. Άλλωστε το ιερό δέντρο, ως δέντρο της ζωής, είναι επίσης και μαντικό, άρα και δέντρο της γνώσης.

Η βελανιδιά ή βαλανιδιά (επιστ. Δρυς, Quercus) είναι γένος φυτών της οικογένειας των Φηγοειδών. Το ξύλο της είναι βαρύ, σκληρό και δεν σαπίζει εύκολα. Χρησιμοποιείται από αρχαίους χρόνους στην οικοδομική την ναυπηγική και την επιπλοποιία. Ο δε καρπός της βελανιδιάς -το βελανίδι- είναι χρήσι-

μο για ζωοτροφές και στη βυρσοδεψία.

Λόγω της μεγάλης ζωής των αιωνόβιων αυτών δένδρων (μια υγιής βελανιδιά φτάνει μέχρι και τα 1.000 χρόνια!), αλλά και λόγω της χρησιμότητάς τους οι λαοί τίμησαν και δόξασαν το δέντρο αυτό στους μύθους και τις θρησκείες τους αφιερώνοντας την δρυ στον κύριο θεό τους.

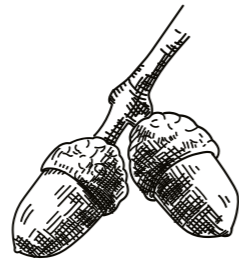
Στην ελληνική μυθολογία οι δρύες αναφέρονται πολύ συχνά. Η βελανιδιά ήταν το ιερό δέντρο των αρχαίων Ελλήνων. Το ιερό δέντρο της Γαίας και αργότερα του παντοδύναμου Δία. Η δρυς ήταν δέντρο αφιερωμένο στο θεό του κεραυνού γιατί από παλιά είναι γνωστή η αντοχή του δέντρου στον κεραυνό και ακόμα ίσως η έλξη του.

Η δρυς ήταν το ιερό προφητικό δέντρο του Μαντείου της Δωδώνης, του Δωδωναίου Δία, του αρχαιότερου μαντείου στον κόσμο.

Δεν είναι τυχαίο ότι ετυμολογικά η λατινική και επιστημονική ονομασία της δρυός, που είναι quercus, σημαίνει ότι από αυτό το δέντρο οι θεοί μπορούν να απαντούν ερωτήσεις (quaere στα λατινικά, queries στα αγγλικά) για το μέλλον. Για αυτές τις ιδιότητές της οι αρχαίοι Έλληνες την είχαν αφιερώσει στο Δία. Η δρυς της Δωδώνης, όπου ήταν το ιερό του Δωδωναίου ή Φηγοναίου Διός (φηγός = δρυς = ναός) είχε χρησμοδοτικές ιδιότητες.

Από τα ομηρικά έπη πληροφορούμαστε ότι το μαντείο ήταν αφιερωμένο στο Δία, τον άνακτα (βασιλιά) της Δωδώνης, θεού των Πελασγών, του οποίου οι ιερείς ονομάζονταν Σελλοί ή Ελλοί, με πιθανούς δεσμούς στον Έλληνα. Σύμφωνα με τα έπη, οι ιερείς του Δία ήταν ανυπόδητοι και κοιμόνταν στο έδαφος κάτω από τη θεϊκή βελανιδιά, ώστε να μπορούμε να εικόσουμε τον υπαίθριο χαρακτήρα του μαντείου και την άμεση σύνδεσή του με τις δυνάμεις της γης και τη γονιμότητα. Ο ναός και τα γύρω κτίρια κατασκευάστηκαν σταδιακά τους επόμενους αιώνες (από τον 4ο αιώνα π.Χ. και μετά).

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ως ιέρειες του μαντείου αναφέρονται και οι γκριζομάλλες Πελειάδες, με νύξεις στην πέλεια, ένα από τα μαύρα περιστέρια που ξεκινώντας από τη Θήβα της Αιγύπτου,

έφτασε στη Δωδώνη και αφού κάθισε στην ιερή βελανιδιά με ανθρώπινη φωνή υπέδειξε την περιοχή ως ιερή. Από αυτήν και από άλλες πηγές μαθαίνουμε ακόμη ότι στη Δωδώνη χρησμοδίνονταν από την ερμηνεία του

θροίσματος των φύλλων της βελανιδιάς ή το κουκούρισμα των ιερών πελειών, την πτήση των πουλιών που φώλιαζαν στις βελανιδιές ή το κελάρυσμα των νερών της ιερής πηγής κοντά στο βωμό ή τον ήχο μεταλλικών αντικειμένων που βρίσκονταν γύρω από το βωμό ή που πιθανώς κρέμονταν από τα ιερά δέντρα.

Σχετικά με την ίδρυση του μαντείου της Δωδώνης ο Ηρόδοτος (Ιστορ. Β, 54-57) αναφέρει ότι δύο ιέρειες των Θηβών της Αιγύπτου πουλήθηκαν δούλες, η μια στους Λιβύους και η άλλη στους Θεσπρωτούς.

Η πρώτη ίδρυσε το μαντείο του Άμμωνος Διός στην όαση Σίουα, η δεύτερη έκτισε, κάτω από μια βελανιδιά που φύτρωσε μόνη της, ένα ιερό του Διός στη Δωδώνη.

Αργότερα, αφού έμαθε καλά ελληνικά, έκτισε εκεί και το μαντείο. Και να πώς ερμηνεύει την τοπική παράδοση για τη μαύρη περιστέρα που λαλούσε ανθρώπινα: η περιστέρα δεν είναι άλλη από την Αιγυπτία, που αρχικά μιλούσε «βαρβαρικά», κάτι ακατάληπτο που έμοιαζε με γλώσσα πουλιών, και αργότερα μίλησε «ανθρώπινα», δηλαδή ελληνικά.

Οι χρησμοδίνονταν με την ερμηνεία του θροίσματος των φύλλων της βελανιδιάς, του κελαρύσματος του νερού της ιερής Ναΐου Πηγής, των κρωγμών των ιερών περιστεριών που φώλιαζαν στην Φηγό (βελανιδιά). Γύρω από την Δωδωναία δρυ λέγεται ότι οι ιερείς του εκτελούσαν το τελετουργικό τους γυμνόποδες, φορώντας μάλλινα, λευκά παντελόνια, σαν σκελές και γιδογιλέκο.

Σύμφωνα με το μύθο, από την Ιερά Φηγό του Μαντείου της Δωδώνης, πήρε η θεά Αθηνά το κομμάτι ξύλου που έβαλε στην πλώρη της Αργούς κατά την Αργοναυτική εκστρατεία. Από το ξύλο της οι Αργοναύτες κατασκεύασαν ως φυλακτό την πλώρη, την πρύμνη και το πηδάλιο της Αργούς.

Από μόσχευμα της δρυός της

Ετυμολογικά η λατινική και επιστημονική ονομασία της δρυός, που είναι quercus, σημαίνει ότι από αυτό το δέντρο οι θεοί μπορούν να απαντούν σε ερωτήσεις (quaere στα λατινικά, queries στα αγγλικά) για το μέλλον.

Δωδώνης είχε φυτευτεί η δρυς της Αίγινας, που από τα μυρμήγκια της κουφάλας της, προήλθαν οι Μυρμιδόνες.

Οι Ολυμπιονίκες, εκτός από τον κότινο, ελάμβαναν και ανθοδέσμες που περιείχαν κλάδους δρυός. Στέφανος από κλάδους δρυός δινόταν σε ανθρώπους που διακρίνονταν για την αρετή τους.

Τέλος Δρυάδες ή Αμαδρυάδες ονομάζονταν οι Νύμφες των δασών, οι οποίες γεννιούνταν ταυτοχρόνως (άμα) με τη γέννηση και πέθαιναν με το φυσικό ή βίαιο θάνατο των δένδρων που τις φιλοξενούσαν. Οι Δρυάδες και οι Αμαδρυάδες ήταν νύμφες του δάσους. Αυτά τα θηλυκά πνεύματα της φύσης πιστεύονταν ότι κατοικούσαν σε δένδρα και δάση και ιδιαίτερα σε βελανιδιές. Πολλές ιστορίες και μύθοι

για τα πλάσματα αυτά συναντάμε στην ελληνική λαογραφία.

Η αξία του ξύλου της δρυός φαίνεται και από το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή των πυλών της Κωνσταντινουπόλεως. Από το λατινικό όνομα της δρυός Quercus μας είναι γνωστές δύο πύλες της Βασιλεύουσας, η Ξυλόκερκος ή Πύλη του Βελιγραδίου και η μοιραία για την Πόλη και τον Ελληνισμό Κερκόπορτα.

Το βελανίδι, του οποίου η υφή και η γεύση μοιάζουν με του κάστανου, αποτέλεσε τροφή όλων των λαών της ζώνης εξαπλώσεως της δρυός, πριν την έλευση της πατάτας από το Νέο Κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων. Η κατανάλωση βελανιδιών ήταν δείγμα λιτής διαίτας και ως «βαλανηφάγοι» εθεωρούντο οι πανάρχαιοι Πελασγοί

Αρκάδες. Όταν οι Λακεδαιμόνιοι θέλησαν να επιτεθούν εναντίον της Αρκαδίας και ζήτησαν χρησμό επ' αυτού από την Πυθία, αυτή τους απέτρεψε, διότι δεν θα ήταν εύκολη η υποταγή των Αρκάδων, με το χρησμό που έφθασε ως εμάς: «*Αρκαδιαν μ' αϊτείς; μέγα μ' αϊτείς· ού τοι δώσω. πολλοί εν Αρκαδία βαλανηφάγοι άνδρες έασιν, οί σ' αποκωλύουσιν.*» (Την Αρκαδία μου ζητάς; Πολλά μου ζητάς. Δεν θα σου τη δώσω. Υπάρχουν στην Αρκαδία πολλοί βαλανηφάγοι άνδρες που θα σε εμποδίσουν). Εκτός από τροφή, το βελανίδι ήταν σημαντικό προϊόν επειδή το κύπελλο του χρησιμοποιείτο στη βυρσοδεψία. Ακόμη σημαντικότερο στην ιστορία και τον πολιτισμό των Ελλήνων ήταν το δέντρο που παράγει τα βελανίδια, η δρυς.

Το σύμβολο της ισχύος και της μακροβιότητας δεν θα μπορούσε να λείπει από τη νεοκλασική αρχιτεκτονική.

Ακροκέραμα με φύλλα και καρπούς δρυός κατασκεύασαν πολλοί κεραμοποιοί, κυρίως της Αθήνας, του Πειραιά και της Χαλκίδας. Είναι τα λεγόμενα «καρδισόχημα» ή απλώς «βελανίδια». Στην πραγματικότητα το σχήμα των ακροκεράμων δεν αντιγράφει το σχήμα της καρδιάς, αλλά το σχήμα της βάλανου, του βελανιδιού. Εμπεριέχεται λοιπόν στα συγκεκριμένα ακροκέραμα και ο συμβολισμός της γονιμότητας.

Αλλά και στη γλυπτική, όπως για παράδειγμα σε μνημειακούς ανδριάντες, η αναπαράσταση κορμών του δέντρου αποτελούν συχνά στοιχεία έντονου συμβολιστικού χαρακτήρα, όπως π.χ. ο ανδριάντας του Καποδίστρια, φιλοτεχνημένος από το Μιχάλη Τόμπρο, στο ομώνυμο πάρκο στο Ναύπλιο. Κάτω από το προβαλλόμενο δεξί χέρι, ο κορμός του δέντρου είναι βελανιδιά, το ιερό δέντρο του Δία. Από τις ρίζες της βελανιδιάς τα νέα κλαδιά που ξεφυτρώνουν, συμβολίζουν το αναγεννημένο νεοελληνικό κράτος. Ο κορμός του δέντρου, που στηρίζεται τον ανδριάντα, συμβολίζει την καθημαγμένη Ελλάδα, ενώ τα κλαδιά που ξεφυτρώνουν από τη ρίζα, την Ελλάδα που αναγεννάται.

Επιμέλεια κειμένου:

Μαρία Βασιλείου

Βιολόγος-Ωκεανογράφος
Μέλος των Φίλων του ΜΓΦΙ

16 Ιουνίου: Ουζάκι στο «NATU»

Η πρώτη, μετά εγκλεισμού, συνάντησή μας έγινε στις 16/6 στο "NATU" όπως λέγεται τώρα το καφέ-εστιατόριο στον κήπο του Μουσείου μας. Η τελευταία μας συνάντηση ήταν στις 10 Μαρτίου στη Γενική Συνέλευση.

Φαίνεται πως η όρεξη για να βρεθούμε ήταν τόσο, ώστε με λύπη αναγκαστήκαμε ν' αφίσουμε απ' έξω πολλά μέλη. Φέτος μας τίμησε με την παρουσία της η κ. Μαρία Παπαϊωάννου, διευθύντρια του Μουσείου και σύνδεσμος ανάμεσα σε Φίλους και Μουσείο.

Η συνάντηση αυτή γίνεται για να ευχαριστήσουμε τους εθελοντές που στηρίζουν όλες τις δράσεις των Φίλων. Ξεκίνησε το 2005, κι έγινε θεσμός. Την ονομάζουμε «ουζάκι» επειδή στην αρχή πράγματι πίνανε ουζάκι με δικούς μας μεζέδες ένα μεσημέρι του Ιουνίου. Αυτό γινόταν στη βεράντα του παλιού μας γραφεί-

ου δηλαδή στην ταράτσα του εντομολογικού τμήματος, όπου βγαίναμε σχεδόν «ακροβατικά», από το παράθυρο.

Η χρονιά που πέρασε, αν και λειψή, μας άφησε ωραίες αναμνήσεις από εκδρομές (Μήλος, Πολωνία), περιπάτους-επισκέψεις-ξεναγήσεις (μονοπάτια του Πικιώνη, Αόρατες Διαδρομές, Αρχαία Κόρινθος, Μανιτάρια Δίρφυς, Πικάσο και Αρχαιότητα, Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή), θεατρικές παραστάσεις («Ποιος σκότωσε το σκύλο τα μεσάνυχτα», «Μάκμπεθ», «Ο μεγάλος Δαμαστής»), ταινίες («Όταν οι ντομάτες συνάντησαν τον Βάγκνερ»,

«Τα 4 επίπεδα της ύπαρξης»), ομιλίες και βιβλιο-παρουσιάσεις. Και τέλος, το καμάρι μας, η τριήμερη εκπαιδευτική δραστηριότητα για παιδιά από 8 ετών με τίτλο «Το Μουσείο πίσω απ' τις βιτρίνες».

Όμως το φετινό «ουζάκι» ήταν αφιερωμένο στα τέσσερα μέλη του προηγούμενου Δ.Σ. που δεν έθεσαν νέα υποψηφιότητα. Τη Λουκία Τριβόλη, τη Βάσω Κωφίδη, την Εύα Ροδινού-Ορλάνδου, και τον Τάκη Τερζόπουλο. Το να αναλάβεις θέση σ' ένα Δ.Σ. δε σημαίνει μόνο δουλειά, σημαίνει ότι δέχεσαι να εκτεθείς, να αναλάβεις ευθύνες και να ρισκάρεις. Για όλους η Ελένη Σιαφάκα και η Ειρήνη Ζαχαροδήμου, είχαν γράψει έμμετρα και πεζά κείμενα που τυπώθηκαν στο αναμνηστικό «δίπλωμα» του καθενός, αλλά και στο πρόγραμμα της βραδιάς. Ευχαριστούμε τη Ρένια Τσουκαρίδου-Παγώνη για το νοιάξιμο

και τη διακόσμηση των τραπεζιών.

Οι εκδηλώσεις που δεν έγιναν, δεν ματαιώθηκαν, απλά πήραν αναβολή. Με τις κατάλληλες συνθήκες λοιπόν θα πραγματοποιηθεί και το Παζάρι και η Σικελία και η επίσκεψη στην Οικία Φέρμερ στην Καρδαμύλη και η επίσκεψη στη Βιβλιοθήκη του ΚΠΙΣΝ και οι βιβλιοπαρουσιάσεις και ακόμη πολλές που έχουμε στα σκαριά. Να ενημερώνεστε από την ιστοσελίδα.

Όπως όλοι ξέρουμε, αυτό το Σωματείο είναι ένα μωσαϊκό από ανθρώπων έργα. Πολλοί έδωσαν εδώ χρόνο, κόπο, ιδέες και πολλή ψυχή προσπαθώντας να ενισχύσουν το έργο αυτού του Μουσείου, να δημιουργήσουν μια γενιά ανθρώπων με περισσότερες ευαισθησίες για το περιβάλλον και τον συνάνθρωπό μας, μια καλύτερη ποιότητα ζωής.

Άννα Κ-Μ

2019: Διαγωνισμός Ζωγραφικής

2012: Το Μήνυμα της Ημέρας

2005: στη βεράντα του τότε γραφείου μας

2016: Αμμωνίτες, στη βεράντα

2006: στην ταράτσα του Εντομολογικού και βεράντα του τότε γραφείου μας

2016: Βράβευση του πάγκου των Φυτών

2012: Αμμωνίτες, στη βεράντα

2007: 10 χρόνια Παζάρι

2013: Αμμωνίτες, στη βεράντα

2014: Μαθήματα χορού

2011: Βροχή στη βεράντα, μέσα το "Ουζάκι"

Λόγια που ειπώθηκαν στις 16 Ιουνίου

...από τη **Μαρία Παπαιοάννου**

Να ευχαριστήσω για την πολύ όμορφη βραδιά και να πω σε όσους δεν γνωρίζω ακόμα τόσο καλά, ότι χαίρομαι ιδιαίτερα που αρχίζω να σας μαθαίνω προσωπικά και χαίρομαι που η γνωριμία σε ανθρώπινο επίπεδο, μπορεί να μας οδηγήσει σε εξαιρετικά δημιουργικές ιδέες.

...από τη **Λουκία Τριβόλη**

Είμαι πολύ χαρούμενη που σας ξαναβλέπω μετά από τόσον καιρό, η πανδημία ήταν και είναι μία δοκιμασία για όλους μας. Χαίρομαι που είστε όλοι καλά και μπορούμε να ξαναβρεθούμε εδώ στο Μουσείο μας που άνοιξε και μας είχε λείψει τόσο πολύ. Έφυγα από το Δ.Σ. γιατί μεγάλωσε η οικογένειά μου και θέλω να της αφιερώσω περισσότερο χρόνο. Αλλά

δεν έφυγα από τους Φίλους και το Μουσείο, θα βρισκόμαι πάντα κοντά τους. Θα βοηθάω όπου μπορώ και περιμένω τη συνέχεια στις συναντήσεις μας, στις εκδρομές και στα ταξίδια, στο παζάρι μας... Όταν λέω ότι πάω στο Μουσείο εννοώ ότι πάω στην Άννα, στο γραφείο της και θέλω να την ευχαριστήσω για τη φιλία της, την πείρα της σε ό,τι έχει σχέση με τους σκοπούς του Μουσείου και δεν θα ξεχάσω ότι γιορτάσαμε μαζί "40 χρόνια Φίλοι"!

Ευχαριστώ την Εύα, την Μπετίνα, την Ειρήνη, τη Βάσω και τον Τάκη, μαζί με την Ευαγγελία, την Όλγα, τη Βασιλική (προηγούμενη Πρόεδρο), τον Νίκο και την Ελένη για τις ωραίες στιγμές, τις δημιουργικές εντάσεις και τα γέλια μας αυτά που έκαναν την ομάδα μας να πετάει! Ευχαριστώ το νέο Δ.Σ. των Φίλων που σκέφτηκε να μας τιμήσει στο αποψινό "Ουζάκι". Μετά απ' αυτόν τον εφιάλητη (του covid-19), ελπίζω να ξαναρχίσουμε τη ζωή μας χωρίς να ξεχάσου-

με αυτά που ζήσαμε. Μακάρι να μπορούσα να σας αγκαλιάσω και να σας φιλήσω όλους.

...από την **Εύα Ροδινού-Ορλάνδου**

Είναι η δεύτερη φορά στην επαγγελματική μου καριέρα (και θεωρώ την εθελοντική μου προσφορά στο Μουσείο το ίδιο σοβαρή) που μου έδωσαν ένα χαρτί με γραμμένες επάνω του τις ευχαριστίες τους για όσα βοήθησα κι εγώ στη διάρκεια της συμμετοχής μου στο έργο. Με συγκινήσατε πολύ και σας ευχαριστώ από την καρδιά μου.

Η δουλειά 8 χρόνια στο Δ.Σ ήταν για μένα μεγάλο σχολείο, γιατί μαθαίνεις να δουλεύεις για έναν άλλο στόχο που δεν είναι το προσωπικό σου συμφέρον, γιατί μαθαίνεις την ουσία του εθελοντισμού σιγά... που

δεν είναι εύκολο πράγμα. Σας εύχομαι λοιπόν καλή δουλειά και καλό έργο για το Μουσείο μας και για τους Φίλους νέες εκπλήξεις. Σας φιλώ πολύ-πολύ και γρήγορα ν' ανταμώσουμε

...από την **Ελένη Σιαφάκα**

Καλωσορίζω την ANNA μας την καινούργια Πρόεδρο που όμως είναι τόσο... παλιά. Εκείνη ένωσε όλους εμάς, τους ΦΙΛΟΥΣ Δούλεψε μ' ενθουσιασμό πολύ κι... έτσι γίναμε... πολλοί. Τώρα Άννα τύποις είσαι και πάλι στην αρχή. Σε ξέρουμε τόσο καλά γι' αυτό έχουμε μεγάλη χαρά. Κοντά σου θα δράσουμε ξανά. Σου ευχόμαστε να είσαι γερή και δυνατή για μία καινούργια αρχή. Θα έχεις πάντα την αγάπη μας.

Έσβησε ο Μιχαήλ Νικολάου

Αποσπάσματα από το κείμενο που έγραψε ο Αχιλλέας Δημητρόπουλος

Ήταν ο αγαπημένος μας, ο σοφός, και συνετός «κύριος Νικολάου» των πρωϊνών στη Βιβλιοθήκη ή στο Γεωλογικό Τμήμα. Προσηνής και ταπεινός, ο πιο διακριτικός υπηρέτης της επιστήμης του!

Διαπρεπής γεωλόγος και λόγιος ο Μιχαήλ Νικολάου συνέδεσε τη ζωή του με το Μουσείο από το 1991, όταν η απεριόριστη εκτίμηση που έτρεφαν γι' αυτόν, η Νίκη και ο Άγγελος Γουλιανδρής,

εκφράστηκε με την ανάθεση του ρόλου του επιστημονικού συνεργάτη-συμβούλου. Είχε άμεση επικοινωνία με την Νίκη, παρόμοιες απόψεις για τα περιβαλλοντικά, ηθικά και κοινωνικά ζητήματα, αντικειμενική αξιολόγηση καταστάσεων, προσώπων και επιλογών. Με τον Άγγελο, η επικοινωνία του μετατοπιζόταν περισσότερο στην πολιτική. Μέσα από την ευρυμάθεια και τα πολλά ταξίδια του, ο Μιχαήλ Νικολάου είχε αναπτύξει την οικουμενική αντίληψη που του επέτρεπε να παραμένει μακριά από τις ιδεοληψίες, τα στερεότυπα και τις αυταπάτες της πολιτικής σκηνής και της κοινωνίας στα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Αυτό **συνιστούσε σοφή πράξη.**

Στην εποχή του η εκπαίδευση, η μόρφωση, επιβαλλόταν να συνοδεύεται από στοχασμό, προβληματισμό και

αρετή - πόσο περίεργα σπάνια ακούγονται σήμερα αυτές οι έννοιες! - αλλιώς συμβάλλει απλώς στη γενικευμένη σύγχυση. Όπως έλεγε ο ίδιος: **«αλλιώς ούτε σκοπιμότητα ούτε βαθύτερο νόημα έχει ο κόσμος».**

«... Η έκδοσις βιβλίου είναι τέλεισις αποκαλυπτηρίων» είχε πει ο Κωστής Παλαμάς. Τέτοια διάσταση είχε το βιβλίο του «Ορυκτά, Πετρώματα και Πολιτισμός» που εκδόθηκε από το Μουσείο ΓΦΙ το 2005. Κάποτε είχε πει με τα αγγλικά του που ήταν τόσο άσφογα όσο και τα ελληνικά, ότι «Όπως στην Αφρική, έτσι και στη χώρα μας any publicity is bad publicity». Ίσως γι' αυτό και το βιβλίο του δεν βγήκε νωρίτερα.

Αθόρυβα έσβησε ο «κύριος Νικολάου». Παίρνει μαζί του το πνεύμα από εκείνες τις **καλές μέρες.**

Στην εποχή του η εκπαίδευση, η μόρφωση, επιβαλλόταν να συνοδεύεται από στοχασμό, προβληματισμό και αρετή – πόσο περίεργα σπάνια ακούγονται σήμερα αυτές οι έννοιες! – αλλιώς συμβάλλει απλώς στη γενικευμένη σύγχυση. Όπως έλεγε ο ίδιος: «αλλιώς ούτε σκοπιμότητα ούτε βαθύτερο νόημα έχει ο κόσμος».

ΦΩΤΟ: Διάλλειμα στο Γεωλογικό: Αχιλλέας Δημητρόπουλος, Μιχαήλ Νικολάου, Καίτη Λοιάδη, Δανάη Μιχοπούλου

Σύντομο βιογραφικό του Μιχαήλ Νικολάου

Ο Μιχαήλ Νικολάου γεννήθηκε στην Αθήνα το 1929. Το 1956 έλαβε Πτυχίο Φυσιογνωσίας και Γεωγραφίας και το 1960 Διδακτορικό Ορυκτολογίας και Πετρογραφίας από το ΕΚΠΑ. Το 1963 έλαβε Δίπλωμα Γεωλογίας Μεταλλείων από το Imperial College του

Λονδίνου όλα με άριστα. Από το 1956 εργάστηκε ως Γεωλόγος στην Α.Ε.Ε. Χημικών Προϊόντων και Λιπασμάτων, από το 1965 ως Προϊστάμενος των

Γεωλογικών Ερευνών της Εταιρείας και από το 1988 μέχρι το 1990 ανέλαβε την Γενική Διεύθυνση των Μεταλλείων της Εταιρείας. Υπήρξε σύμβουλος διαφόρων μεταλλευτικών Εταιρειών και από το 1991 υπήρξε επιστημονικός συνεργάτης του Μ.Γ.Φ.Ι. Έχει δημοσιεύσει εργασίες και σειρά ορυκτολογικών και κοιτασματολογικών μελετών σε ελληνικά και ξένα περιοδικά. Επίσης είχε λάβει μέρος σε επιστημονικά συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό και είχε επισκεφθεί μεταλλεία στον Καναδά, τις ΗΠΑ, την Φινλανδία, την Γαλλία και αλλού. Ήταν ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου Ελλήνων Γεωλόγων, της Εταιρείας Τεχνολόγων Ορυκτού Πλούτου και μέλος του Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΣΧΕΔΙΑΖΟΥΜΕ

Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2020

Καθώς λέει η γνωστή παροιμία: «Όταν οι άνθρωποι κάνουν σχέδια, ο Θεός γελάει». Όμως επειδή υπάρχει κι άλλη παροιμία που λέει: «Των φρονίμων τα παιδιά πριν πεινάσουν μαγειρεύουν» σας στέλνουμε ένα σκαρίφημα εκδηλώσεων μέχρι το τέλος του 2020, με κάθε επιφύλαξη.

Δείτε το site μας:
www.filoi-gnhm.gr

Τρίτη 6 Οκτωβρίου

«Αμμωνίτες». Ενημέρωση για τα σχέδιά μας.

Τετάρτη 14 Οκτωβρίου

Ξεναγήση στην Εθνική Βιβλιοθήκη στο ΚΠΙΣΝ, όπου έχουν προσαρμόσει τις επισκέψεις στα νέα δεδομένα.

Σάββατο 24 Οκτωβρίου

Καθαρισμός Παραλίας της Αττικής ή περίπατος από τον Αγ. Στέφανο μέχρι τη Λίμνη του Μαραθώνα με πικ-νικ.

Τρίτη 3 Νοεμβρίου

«Αμμωνίτες» παρουσίαση του βιβλίου της Μάτας Παπανικολάου, «Το ημερολόγιο μιας Παχουλής».

Σαββατοκύριακο 21-22 Νοεμβρίου

Μini ΠΑΖΑΡΙ με τους πάγκους που διαχειριζόμαστε αποκλειστικά εμείς.

Τρίτη 1 Δεκεμβρίου «Αμμωνίτες».

ΣΤΑΣΟΥ ΠΛΑΪ ΜΟΥ Παγκόσμια Ημέρα κατά των Ναρκωτικών

Έχοντας κερδίσει τη μάχη με την πανδημία, τα προγράμματα απεξάρτησης του ΚΕΘΕΑ απευθύνουν και φέτος κάλεσμα ενημέρωσης στις τοπικές κοινωνίες, με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα κατά των Ναρκωτικών στις 26 Ιουνίου.

Σε μια περίοδο όπου οι έννοιες της κοινωνικής αποστασιοποίησης και της απομόνωσης κυριαρχούν ως αναγκαία μέσα ενάντια στην πανδημία, η καμπάνια του ΚΕΘΕΑ για τη φετινή Παγκόσμια Ημέρα με σύνθημα «Στάσου πλάι μου»

έρχεται να θυμίσει ότι η εξάπλωση της χρήσης και της εξάρτησης αντιμετωπίζεται με αντίστροφη προσέγγιση.

Η πρόληψη και η θεραπεία των εξαρτήσεων στηρίζονται στην επαφή, την επικοινωνία, τη σύνδεση πρόσωπο με πρόσωπο, τη σχέση, το μοίρασμα, την αποδοχή.

Αντίθετα, πρακτικές και πολιτικές διαχωρισμού, αποκλεισμού, στιγματισμού, τιμωρίας και καταστολής τραυματίζουν την κοινωνική συνοχή και σπρώχνουν τους ανθρώπους που έχουν ανάγκη από βοήθεια, βαθύτερα στο περιθώριο και στη χρέση.

Για αυτό φέτος την Παγκόσμια Ημέρα κατά των Ναρκωτικών, και κάθε μέρα, μειώνουμε τις αποστάσεις, στηρίζουμε όσους έχουν «κολληθεί», μεταδίδουμε το μήνυμα της αλληλεγγύης.

Από το ΚΕΘΕΑ

Για την έντυπη μορφή του τεύχους αναζητείται χορηγός

Έτος ίδρυσης 1978

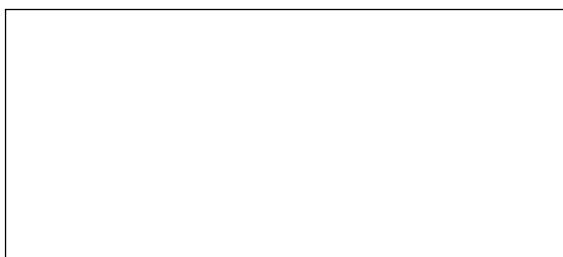
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΦΙΛΟΙ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
Λεβίδου 13, 145 62 Κηφισιά
ΤΗΛ./ΦΑΞ: 210 8083289, 210 8015870
E-MAIL: info@filoi-gnhm.gr
ΕΚΔΟΤΗΣ: Άννα Κρεμέζη-Μαργαριτούλη,
συνεργάστηκε η Κωνσταντίνα Σαβαϊδή
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Αγγελική Βαρελλά
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ: defrost design

ISSN 2623-4734

WEBSITE: www.filoi-gnhm.gr

Facebook: Φίλοι Μουσείου Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας

Instagram: friends_gnhm

Τιμή τεύχους για τα μη μέλη των ΦΙΛΩΝ 1 €